

SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra

EDITORKY:

PhDr. Lucia Molnár Satinská, PhD.
Mgr. Iveta Valentová, PhD.

RECENZENTI:

PhDr. Milan Majtán, DrSc.
Prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc.

J A Z Y K O V E D N É

Š T Ú D I E **XXXIII**

Prechýľovanie: áno – nie?

VEDA
vydavateľstvo
Slovenskej
akadémie
vied
Bratislava
2016

© Miroslava Avramovová, Ján Bauko, Milan Harvalík, Miroslav Kazík, Jaroslava Kmiťová, Daniela Komanická, Anna Makišová, Lucia Molnár Satinská, Slavomír Ondrejovič, Jana Marie Tušková, Tünde Tušková, Alžbeta Uhrinová, Iveta Valentová, Barbora Vinczeová, Saša Vojtechová Poklač, Justyna B. Walkowiak, Jiří Zeman, Hana Žižková, 2016
© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2016

Zborník Jazykovedné štúdie XXXIII obsahuje referáty z vedeckého seminára, ktorý sa konal 9. februára 2016 v Bratislave.

Príspevky sú zamerané na genézu, podoby a problémy prechýľovania priezvisk. Prinášajú pohľad na prechýľovanie a prechýlené priezviská žien na Slovensku a v iných krajinách z historického, onomastického, sociolingvistického, sociálneho a právneho hľadiska. Cieľom publikácie je prezentovať rozličné názory na túto tému.

Seminár organizačne pripravili:

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚĽŠ SAV
Slovenská onomastická komisia pri JÚĽŠ SAV

ISBN 978-80-224-1550-7

Ženy jednej tváre, viacerých mien: Stratégie používania mien Maďariiek v Bratislave¹

Lucia Molnár Satinská

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava (Slovensko)

One Face – Several Names:

The Strategies of Surname Usage by Hungarian Women in Bratislava

The text analyses data based on narrative interviews with eleven Hungarian women from Bratislava. They come from five families and represent three generations. The youngest respondent was 18 years old at the time of the research (born in 1996) and the oldest was 87 years old (born in 1927). The main aim of the article is to present various attitudes these women state regarding the use of their surnames. The aims of this article are threefold 1) to show the variety of attitudes of the Hungarian women in Bratislava to the surname forms; 2) introduce the users' practice; 3) offer some qualitative data to the discussion of female surnames. The women's narratives show that they often use double names – two versions of the same surname, one with the Slovak ending, the other without. They use it according to the language context. This practice is perceived as neutral and standard. It became a part of their lives in multilingual community. However, for some respondents the name is an important part of their identity and they fight for their right to use it in the Hungarian form. It is important to stress that the attitudes toward using or not using the Slovak suffix differ amongst the members of one family as well.

1. Úvod

Súčasná legislatíva (zákon NR SR č. 154/1994 Z. z. o matrikách, § 16) umožňuje ženám inej ako slovenskej národnosti zápis priezviska bez prechýľovacej prípony. V maďarčine majú priezviská mužov i žien rovnakú podobu, preto je logické, ak ženy maďarskej národnosti v záujme zachovania svojej národnostnej identity uprednostnia takúto podobu priezviska. Napriek tomu sa v praxi (porov. Misad, 2012; Bauko, 2016, s. 84) ukazuje, že väčšina Maďariiek na Slovensku túto možnosť nevyužíva.

Katalin Misad v roku 2010 realizovala dotazníkový výskum na vzorke 71 respondentiek, v ktorom až 98,58 % žien uviedlo úradnú podobu mena s príponou *-ová*. Len dve respondentky mali podobu mena bez *-ová*. Jedna využila novelizáciu zákona o matrikách po r. 1994, jedna to tak má od narodenia (je príslušníčkou mladšej generácie). Dotazník ďalej skúmal, čo spôsobuje tento jav. Respondentky uvádzali tieto dôvody pre ponechanie prípony v oficiálnej podobe svojho mena: a) pohodlnosť (nemusieť to vždy znova vysvetľovať väčšine); b) nevedomenie si právnej možnosti; c) ľahostajnosť; d) prirodzenú obojmennosť – zvyk; e) komplikovanosť celého procesu a f) zotrvačnosť.

J. Bauko (2013, s. 11; 2016, s. 79 – 88) v nadväznosti na Ferencu Vörösa a Annamáriu T. Szabó používa tiež pojem obojmennosť (maď. *kétnevűség*)² ako dvojaké

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0689-12.

² Maďarské slovo *kétnevűség* by sa doslovne do slovenčiny mohlo preložiť ako dvojmennosť, no tento pojem v slovenčine označuje to, keď sa meno skladá z dvoch členov (rodné meno a priezvisko). Preto používam pojem obojmennosť a vzťahujem ho na používanie dvoch podôb vlastných mien v závislosti od jazykového prostredia.

používanie priezviska i rodného mena na zachytenie fenoménu, keď jedna osoba používa dve podoby mena podľa kontextu. Nejde však o typický rozdiel medzi oficiálnym a neoficiálnym pomenovaním či úradnou a domácou podobou mena, ale o dvojazyčnú podobu mena – slovenskú a maďarskú – používanú v závislosti od jazykového kontextu. Tento pojem sa ukazuje byť kľúčový pri opise praxe používania podôb ženských mien Maďariiek na Slovensku.

Ciele tohto príspevku sú trojaké: 1) Poukázať na rozmanitosť názorov a postojov k prechýľovaniu priezvisk u žien patriacich do maďarskej menšiny v Bratislave; 2) predstaviť používateľské zvyklosti; 3) ponúknuť kvalitatívne dáta k diskusii o prechýľovaní priezvisk.

Prezentované dáta som získala ako vedľajší produkt svojho dizertačného výskumu ku kapitole venovanej jazykovým biografiami viacjazyčných trojgeneračných bratislavských rodín v rámci práce *Jazyková situácia a jazyková politika na Slovensku: Bratislava* (Satinská, 2015). Pri realizácii naratívnych interview so ženskými predstaviteľkami skúmaných rodín som sa vždy spýtala na používanie vlastného mena – otázka sa odrážala od podoby, ktorú si respondentky uvádzali na súhlasoch so spracovaním dát na vedecké účely.

2. Charakteristika respondentiek

Ženy, s ktorými som realizovala naratívne interview, sú Maďarčky, t. j. pri sčítaní ľudu si uvádzajú maďarskú národnosť. Ich materinským jazykom je maďarčina a aspoň jeden vzdelávací stupeň absolvovali s vyučovacím jazykom maďarským. V súčasnosti žijú v Bratislave. Ide o jedenásť žien z piatich rodín naprieč tromi generáciami. Najmladšia respondentka mala v čase výskumu 18 rokov (nar. 1996) a najstaršia 87 rokov (nar. 1927). Najstaršie respondentky sa narodili za prvej Československej republiky, keď mohli mať úradnú maďarskú podobu mena, ženy strednej generácie sa narodili za socializmu, keď im bolo automaticky pridelené meno s prechýľovacou príponou. V tomto období sa k prípone dostali aj predstaviiteľky najstaršej generácie, keďže sa v tom čase vydali. Po roku 1994, keď vstúpil do platnosti zákon NR SR č. 154/1994 Z. z. o matrikách, získali právo na (opätovné) používanie priezviska bez prechýľovacej prípony, ktoré využili rôzne – individuálne. Ich dôvody a postoje prezentujem nižšie.

3. Postoje k používaniu priezvisk

Postoje prezentované v tejto časti sú rozdelené podľa rodín, vzhľadom na to, že sa predpokladalo, že postoje v rámci jednej rodiny budú podobné. Mená respondentiek sú anonymizované, avšak pri anonymizácii je zachovaná istá charakteristika mena. Zachovávam pôvod krstného mena i priezviska (maďarský, nemecký, slovanský) i počet slabík v priezvisku. U respondentských rodín sa vyskytovali tri typy krstných mien: maďarské nepreložiteľné do slovenčiny (typ *Csilla, Csongor*), maďarská podoba mena, ktoré má aj slovenskú podobu (typ *Katalin, János*) a neutrálne meno, ktoré znie rovnako po slovensky aj po maďarsky (typ *Klára, Viktor*). Pri anonymizácii boli respondentom a respondentkám pridelené mená rovnakého typu ako v skutočnosti, pretože podoba mena a jej používanie môže súvisieť s identitou v danej rodine, čo nie je zanedbateľné

pri interpretácii. Citácie z rozhovorov uvádzam v autenticknej podobe, v jazyku, v akom odzneli. V prípade maďarských citácii uvádzam slovenský preklad v poznámkach pod čiarou.

3.1. Rodina Lemes

Predstaviiteľka najstaršej generácie Zsuzsanna Lemes (nar. 1935) v rámci svojej jazykovej biografie venuje veľkú pozornosť menám – mužským aj ženským. V ich rodine sa totiž podoba priezviska menila v závislosti od politickej situácie niekoľkokrát. Raz sa niekto písal *Lemes*, raz *Lemeš*. Zsuzsanna to hodnotí príznačne emotívne: „Az apjának nem volt mäkčeň, a fiának volt mäkčeň akkor az nem jedna rodina!”³ Mäkčeň zároveň hodnotí ako príznak označujúci národnosť.

Zsuzsanna sa narodila v Maďarsku, jej priezvisko bolo teda bez prípony *-ová*. Za pána Lemesa sa vydala v období, keď jej príponu do dokladov zapísali automaticky. V 90. rokoch 20. storočia si ju dala odstrániť. Hlavnou motiváciou bola reakcia na vyjadrenie istej konkrétnej političky, poslankyne za HZDS,⁴ Evy Garajovej: „Volt egy politikusnő a Garajová, nem tudom, emlékszik rá, azokban a Mečiar időszakban, egy olyan echt sovinszta. Ő miatta volt az egész. Mindig izélte, így, így mikor tárgyalták, hogy magyaroknak legyen-e, mert sokan kérték, hogy magyaroknak miért nekünk legyen ott az *-ová*. És akkor a végén azt mondja, ez a Garajová mondta, hogy engedjük meg nekik azt hogy legalább, az szlovákul mondta: „aspoň vieme, ktoré sú to krysy.“ (...) Én erre úgy megmérgettem. Ilyet nem szabad csinálni, no azért is levettem. Hogy tudja meg, hogy én is krysa vagyok.”⁵ V tomto prípade išlo o najvýraznejší dopad politickej situácie a politických vyjadrení na zmenu mena. Späťne pani Lemes hodnotí túto zmenu ako časovo i finančne náročnú. Dnes sa jej občas stáva (najmä v zdravotníckych zariadeniach), že si podľa mena nevšimnú, že je žena a napr. v čakárni ju oslovia pán Lemes. Tieto zážitky však berie s humorom.

Nevestou Zsuzsanny Lemes je Anna Lemesová (nar. 1964), ktorá si nechala príponu *-ová* od sobáša, lebo to bolo administratívne príliš komplikované a aj finančne náročné. Kontextovo používa obe podoby mena, keď sa predstavuje novým maďarským známym, použije maďarskú podobu priezviska bez *-ová*.

Dcéra Anny Lemesovej a vnučka Zsuzsanny Lemes je Ilona Lemes (nar. 1987). Meno jej úradne pomad'arčili rodičia v detstve v 90. rokoch 20. storočia. Problémy sa vyskytli, keď sa pohybovala v slovenskom prostredí (krúžky, úrady, vysoká škola), často si ju na papierí a pred prvým kontaktom zamieňali s mužom. Neskôr podľa toho hodnotila svojich vysokoškolských pedagógov a pedagogičky, bol to pre ňu taký test, či si dajú tú námahu a odhadnú jej pohlavie správne (keď sa volá Ilona, nie je to možno až také ťažké). V súčasnosti občas ľuďí opraví, najmä ak je

³ „Otec nemal mäkčeň, syn mal mäkčeň, veď to nie je jedna rodina!”

⁴ HZDS = skratka politickej strany Hnutie za demokratické Slovensko.

⁵ „Bola taká politička, Garajová, neviem, či sa na ňu pamätáte, vtedy v mečiarovských časoch, taká echt šovinistka. Celé to bolo kvôli nej. Vždy oné, keď rokovali, či majú mať Maďarky *-ová*, lebo mnohé to žiadali, že prečo by tam Maďarky museli mať *-ová*. A nakoniec hovorí, Garajová povedala, že dovoľme im to, aspoň, to povedala po slovensky: „aspoň vieme, ktoré sú to krysy”. (...) Na to som sa tak nahnevala. To sa nesmie robiť. Tak aj preto som si to dala preč. Nech vie, že aj ja som krysa.”

s nimi v kontakte opakovane, napr. klientov alebo spolupracovníčky. Ak ide o jednorazový kontakt, napr. u lekára, nechá to tak. Presná podoba jej mena je pre ňu dôležitá, zdôrazňuje: „Keď mi povedia Lemesová, to nie som ja.“

V rodine Lemes majú najsilnejšie spojenú svoju identitu s menom predstaviteľky najstaršej a najmladšej generácie. Pre predstaviteľku strednej generácie Annu Lemesovú úradná podoba mena nie je dôležitá, funkčne využíva obojmennosť.

3.2. Rodina Kleinmeister

V rodine Kleinmeister som mala ženskú respondentku len zo strednej generácie, Marianu Kleinmeister (nar. 1963). Tá si nechala zmeniť meno po novele zákona o matrikách, avšak v jej prípade nehrala úlohu identita či dokazovanie vlastnej národnosti, ale hlavným dôvodom bola praktickosť. Mala pocit, že meno sa jej často nezmesťilo do kolónok. Tiež uvádza estetický dôvod: „K nemeckému menu mi to absolútne nesedelo.“

3.3. Rodina Fešík

V rodine Fešík prevláda iný prístup, jej príslušníčky sú so svojou prechýľovacou príponou stotožnené, hoci každá z iného dôvodu. Matka Réka Fešíková (nar. 1963) je na čiastočnú slovenskosť svojho mena hrdá: „Ja s tým nemám problém, mne to -ová nevadí, ja to akceptujem. A prečo som sa nedala prepísať, pretože otcova mama je Slovenka, teda jedna z mojich starých matiek bola Slovenkou a jej veľmi záležalo na tej jej slovenskosti, aj keď žila v Štúrove, naučila sa po maďarsky (...) Istým spôsobom, keby som sa zbavila toho -ová, mám pocit, akoby som sa zbavila niečoho, čo sa stalo v priebehu tých stáročí alebo desaťročí alebo ako dlho my tu existujeme ako rodina aj moji predkovia, že by som sa zbavila násilne niečoho, čo ku mne ale patrí.“ Zároveň ale v maďarskom kontexte používa svoje meno bez prípony -ová a bez mäkčeňa. Obojmennosť je jej tak celkom prirodzená.

Rékina dcéra Lívia Fešíková (nar. 1988) nikdy neuvažovala o zmene, vníma to ako úplne bezproblémové: „Podľa mňa to nie je podstatné, mať to tam alebo to tam nemať. Akože keď je taká rodinná atmosféra, že, akože keď to atmosféra žiada, tak súhlasím aj s tým, že si to človek dá preč, alebo keď ide do zahraničia a komplikuje to veci, tak akože prečo nie, ale z čisto nacionalistického hľadiska, alebo z takého národného cítenia, tak to je pre mňa až také smiešne. (...) Podľa mňa človek si nemusí dokazovať nejakým -ová alebo bez -ová, že čím je.“ Lívia má teda presne opačný postoj ako predstaviteľka rovnakej generácie, ale inej rodiny, Ilona Lemes.

Líviina sestra, Rékina druhá dcéra Sára Fešíková (nar. 1996) sa ako jediná pri vyplňaní súhlasu spýtala, akú podobu mena si má napísať. Pripisujem to aj jej mladému veku a zvyku byť inštitucionálne inštruovaná pri všetkých administratívnych úkonoch. Používa obe verzie mena podľa situácie. Slovenskú podobu priezviska s príponou -ová najmä v písomnej podobe a slovenskom prostredí, maďarskú skôr v hovorenej podobe a maďarskom prostredí.

3.4. Rodina Franek/Ritter

V prípade tejto rodiny je opäť typická obojmennosť, ktorú jej predstaviteľky nevnímajú ako problém. Klára Franeková (nar. 1929) mala za slobodna meno bez prípony -ová, po vydaji povinne s -ová. Avšak aj za minulého režimu používala

obe podoby mena, pracovne často cestovala do Maďarska, mala vizitky na meno Franek. Jej dcéra Katalin Ritterová (nar. 1954) promptne zhŕňa svoju stratégiu: „Keď píšem do maďarských novín, tak Ritter Katalin si píšem a keď do slovenských alebo keď scenáre píšem, tak Ritterová. Nerobím si z toho problémy.“

Jej dcéry (vnučky Kláry Franekovej) Martina Ritterová (nar. 1980) a Diana Ritterová (nar. 1995) si v sčítaní ľudu uvádzajú slovenskú národnosť, preto som ich nezaradila do tohto výberu.

3.5. Rodina *Pischler*

Predstaviiteľka najstaršej generácie Nóra Pischlerová (nar. 1927) uprednostňuje pri používaní svojho mena zotrvačnosť. Vydávala sa v roku 1945 a prideliili jej už príponu *-ová*. Nechala si meno po manželovi aj po rozvode, pretože ju tak už poznali.

Dcéra Nóry Pischlerovej, Júlia Pischlerová (nar. 1949) si svoju príponu nechala skôr z pohodlnosti: „Tulajdonképpen minden hivatalos aktusnál szlovákul használom a nevetem, mert a személyigazolványomban is szlovákul van és tulajdonképpen ez az átírás lehetőség van, ugye, magyarra is átírni akkor az annyi problémába és annyi elintézkednivalóba ütközne, hogy őszintén szólva nincs kedvem megcsinálni. Legszívesebben úgy szeretném, ha úgy hívnának engemet, hogy Júlia Pischler. Az *-ová* nélkül.”⁶ Uvádza aj prípad, keď sa kvôli menu dostala do problémov. Syn jej raz objednal letenku cez internet na meno Júlia Pischler a nevedeli ju nájsť v systéme. No nakoniec to priamo na letisku vyriešili.

4. Záver – zhrnutie

Pri formulácii postojov respondentiek, Maďariiek z Bratislavy, k svojim vlastným menám sa ukázalo, že aj u nich je bežná prax obojmennosti – používania dvoch podôb priezviska v závislosti od kontextu. Túto prax vnímajú respondentky ako čosi samozrejmé a bezpríznaové. Obojmennosť akoby sa stala bežnou súčasťou ich životov. Avšak otázkou zostáva, do akej miery je táto prax dobrovoľná. Ako bolo zrejmé napr. z prípadu Júlie Pischlerovej, úradné zbavenie sa prípony *-ová* pre ňu predstavuje priveľkú administratívnu záťaž.

Na tomto mieste je tiež dôležité poznamenať, že postoje a dôvody ne/prechýľovania sú veľmi rôzne a nie sú rovnaké ani v rámci jednej rodiny. Dáta z tohto výskumu poukazujú na to, že realita je veľmi komplexná a nedá sa zjednodušiť a vtiesnať do predpísaných kolónok. Môže to byť jeden z dôvodov, prečo platná legislatíva naráža na problémy. Jedna možnosť je upraviť legislatívu tak, aby pokrývala potreby všetkých používateľiek bez ohľadu na národnosť, avšak je otázne, či sa to vzhľadom na tú rozmanitosť dá. Druhou možnosťou je posilniť právomoci matrik a pristupovať ku každému prípadu individuálne.⁷

⁶ „Vlastne pri každom úradnom akte používam svoje meno po slovensky, lebo aj v občianskom preukaze je po slovensky a vlastne je možnosť si to dať prepísať, však, do maďarčiny, no to je spojené s toľkými problémami a vybavovačkami, že úprimne povedané, nemám chuť si to dať spraviť. Najradšej by som bola, keby som sa volala Júlia Pischler. Bez *-ová*.”

⁷ Toto sa už prakticky často deje, ako sme počuli v rámci diskusie na seminári *Prechýľovanie: áno – nie?* 9. februára 2016 od vedúcej oddelenia matrik Ministerstva vnútra SR Aleny Kružliakovej.

Literatúra

BAUKO, János: A keresztnevek használata magyar-szlovák kétnyelvű környezetben. In: Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában. Red. J. Bauko – K. Benyovszky. Nitra: Fakulta stredoeurópskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre 2013, s. 5 – 27.

BAUKO, Ján: Prechýľovanie priezvisk u žien maďarskej národnosti na Slovensku. In: Prechýľovanie: áno – nie? Bratislava: Veda 2016, s. 79 – 88.

MISAD, Katalin: The Characteristics of Hungarian women's names in Slovakia. In: AHEA: E-journal of the American Hungarian Educators Association, Volume 5, 2012. Dostupné na internete: <http://ahea.net/e-journal/volume-5-2012>, cit. 15. 4. 2016.

SATINSKÁ, Lucia: Jazyková situácia a jazyková politika na Slovensku: Bratislava. Nepochikovaná dizertačná práca. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzita Komenského 2015.

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o matrikách. Zákon č. 154/1994 Z. z. Dostupné na internete: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/1994-154#>, cit. 15. 4. 2016.